

**ARKADIUSZ WUDARSKI (ED.), *DAS GRUNDBUCH
IM EUROPA DES 21. JAHRHUNDERTS*, DUNCKER &
HUMBLLOT, BERLIN, 2016, 783 pp.
347.23:340.5(048.1)**

Comparative research in land law is rare; comparative research in land registration even more so. Mostly due to land law having remained very much locked within the borders of national legal systems, comparative research in this field is often viewed as a purely academic exercise, often poised to conclude that the stark differences between legal systems, attributed to historical accident, do not leave much room for contemplating either commonalities or opposing policies. This large edited volume contemplates both of these issues. Arkadiusz Wudarski, a law professor at the Europa-Universität Viadrina in Frankfurt-Oder, brought together researchers from across Europe to reflect on the state of land registration in the region. The jurisdictions covered include Austria, Belgium, Bosnia and Hercegovina, Croatia, Cyprus, Czechia, England, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Poland, Romania, Scotland, Spain, and Switzerland – a truly remarkable set of jurisdictions.

The book contains twenty-seven academic pieces organized into five parts that thematically explore comparative land registration law. Part I deals with the role of land registries in a legal system, and contains contributions by Peter Makowski, Stefan Hügel, Simon A. A. Cooper, Peter Bydlinski, and Wudarski himself. Wudarski opens with a comparative review of land registration in Germany and Poland, discussing the basics of land registration, including the public character of land registers, and their functions. Particularly interesting are papers by Hügel and Cooper. Hügel discusses the German system, with particular reference to its peculiar *Abstraktionsprinzip*, a doctrine that divorces the conveyance via land registration from contract, thus making land registration a legally isolated – hence more expedient – process. He also goes on to discuss the importance of notaries who represent a crucial cog in the machinery of German land transactions. Simon Cooper discusses the peculiarity of the English registration system in terms of the initial sifting process and the doctrine of rectification as gaining a function of removing blemishes in title. He acknowledges the importance of this intervention in English law, but approaches it critically,

stressing the dangers that are necessarily built into a system which endorses both blemishes and their removal through registration. While both Cooper and Hügel endorse registries as safeguarding mechanisms, their approach is notably different, as are the policies they favor. Hügel sees the land register as a relatively simple post-contractual (and even more importantly, post-notarial) barrier to unwinding land transactions; Cooper sees it as a tool in its own right, participating in shaping property rights. While this is certainly a consequence of divergences in institutional design, it should not be dismissed on a European (or a national) reform level, because it demonstrates the very essence of different approaches to what a land register is expected to be.

Part II presents different systems of land registration emphasizing the rights and facts which may be recorded, featuring contributions by Artur Baranski and Wudarski co-authoring, Aleksandra Buslowicz and Philipp Buslowicz, Mark Jordan, Tatjana Josipović, and Riccardo Omodei Salč. Baranski and Wudarski compare and contrast the Polish and German systems in their treatment of conditional sales of real property, while Jordan compares the English and German systems. Both the Polish and the English systems, unlike the German system, do not make the transfer of ownership conditional upon registration, thus making these systems look to external facts when deciding title allocation, such as additional contractual clauses or possessory title. Jordan is particularly critical toward the notion of a register perfectly capturing actual use, consequently dismissing absolute registry indefeasibility, at least as far as English law is concerned. A similar topic on registration of preliminary contracts in Italian law is discussed by Omodei Salč. Tatjana Josipović discusses the Croatian system, familiar to our readers. Although praising the idea of bona fide protections offered by the land registration system at least since 1997, she proceeds with caution when discussing the peculiarities of Croatian law, both in terms of statutory exceptions (such as for previously socially owned land), and in terms of case law (i.e. in cases of marital property), concluding that Croatian law still has some work waiting ahead in order to achieve the desired level of protection.

Part III thoroughly discusses the reliance principle, i.e. the protection of good faith in land transactions supported by the land register. We are presented with an examination of Austrian (Romana Cierpial-Magor and Wudarski), Czech (Eva Dobrovolna and Baranski), Spanish (Javier Gómez Gállego), English (Emma Lees), Scottish (Kenneth Reid), and Belgian (Vincent Sagaert) law. The position of the authors, all from different jurisdictions, is starkly contrasted, depending on the particular mischief harbored in their home system. Thus, Reid finds fault with the complete protection of acquirers in Scotland under the former “King Midas” legislation, whereas Sagaert laments a nineteenth-century

Belgian approach that leaves all transactions open to challenges, while Cierpi-al-Magor and Wudarski still remain critical even toward the Austrian system labelling it as offering an attenuated protection of bona fide purchasers. Dobrovolna and Baranski give an interesting overview of the difficulties in Czechia, which may be representative of former socialist countries, while Lees confronts difficulties in the currently, in her view, under-regulated and thus flawed English system which lacks the necessary predictability and consistency even regardless of the chosen system of land registration (i.e. Torrens vs. deeds registration). Finally, a role additional to the protection of good faith purchasers is found in the Spanish system in the protection of consumers against potentially abusive transactions. As explained by Gómez Gállego, recent Supreme Court decisions in Spain have held that land registrars are authorized to scrutinize consumer mortgage financing contracts in search of abusive clauses, and reject their registration accordingly.

Part IV deals with the changing needs and consequent land registration policies, with contributions by Eugen Chelaru, Gerald Kohl, Werner Ogris, Wudarski and Baranski, Meliha Powlakić, Tatiana-Eleni Synodinou, and Wudarski. Both Kohl, who discusses the Austrian land register, as well as Ogris, Wudarski and Baranski in their historical analysis of both the Austrian and the German systems, show that even the prototypical Austrian land register is not immune to change due to technological advances that keep pushing it toward obsolescence. Wudarski gives an overview of the very interesting developments in the Polish system, particularly with respect to tackling the issue of mandatory registration in a system of registration of title (as opposed to title by registration), including the shifting of tort liability to unregistered owners. Eugen Chelaru demonstrates by the Romanian example the major difficulties in operating simultaneously in a single country, due to historical divergences, very different land registration systems, and the struggle for their unification. In a similar vein Meliha Powlakić analyses the particularities caused by divergent local land registration policies in post-Dayton Bosnia and Hercegovina, also cross-linking these examples with harmonization schemes, and their discontents, on the EU level.

The final Part V is devoted to exploring the current challenges of modern land registration, with contributions by Julien Dubarry, Ioannis Papadimopoulos, Luz M. Martínez Velencoso, Harald Wilsch, Stephan Wolf and Jonas Mangisch. This part of the book is particularly diverse, as it opens the mixed bag of problems faced by the various European jurisdictions, dependent not only on the different legal traditions and the technical structure of a registry, but also on its state of development.

Dubarry offers a useful insight into French law – it is also the only paper in the volume that focuses on French law – discussing the stark differences

between the French system of both land acquisition and land registration, and its consequences for potential, but highly questionable, European harmonization. In his discussion of the Spanish land registration system, Martínez sheds light on the contested question of the relationship between the land register and constitutional constraints on data sharing due to data protection in an electronic environment. Wilsch gives an interesting demonstration of the challenges faced by the electronic land register in Germany since its early development in 1982, underlining the fact that these challenges stem not only from localized practices within Germany – that do strive toward the “best practice” standard – but also from the idea of moving toward a system of e-conveyancing without, as of yet, full digital support. Contrast this with Papadimopoulos’ piece on the state of land registration in Greece – the only EU system that still lacks a working land registration model even though it was envisaged back in 1995. Such remarkable differences in the state of development, and consequently in the relevant issues, remind us how “modern” land registration actually is. Coupled with the demands of the electronic society we do business in, and its own pace of technological advances, it is little wonder that European land registration systems remain local and struggling.

But only a bird’s-eye view of these various systems, their origins, legacies, and flux reveals the full extent of commonality and diversity of the issues. Thus, kudos goes to Wudarski not only for contributing to the volume with no less than five papers, be it as the sole author or as a co-author, but also for bringing together a large number of experts in this unpretentious area of property law, allowing us to appreciate the field.

The book is a worthy addition to any property lawyer’s library, academic or otherwise. Academics will find useful debates and comparative legal vistas suitable for serious research in land registration topics. Practitioners who practice real estate law will most certainly appreciate a fresh serving of current awareness in their practice. Lawmakers can seek important lessons from the volume in land registration design.

The book is the product of a joint research project conducted by researchers from the European University Viadrina in Frankfurt, the Jan Długosz University in Czeszochowa and the University of Zielona Gora, and is published by Dunc-ker & Humblot as Volume 212 of the International law collection (*Schriften zum Internationalen Recht*).

*Doc. dr. sc. Hano Ernst**

* Dr. sc. Hano Ernst, docent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska; hano.ernst@pravo.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8380-9945

**IVAN PADJEN, METODOLOGIJA PRAVNE ZNANOSTI:
PRAVO I SUSJEDNE DISCIPLINE, PRAVNI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U RIJECI, RIJEKA, 2015.,
431 STRANICA
UDK: 340.115(048.1)**

Knjiga autora prof. dr. sc. Ivana Padjena, profesora teorije prava i države te znanstvenog savjetnika politologije Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, jedinstvena je jer obrađuje središnje teme prava i pravne znanosti koje dosad nisu bile cjelovito i primjereno obrađene u hrvatskoj pravnoj literaturi.

Knjiga je podijeljena u pet dijelova: 1. Uvod; 2. Istraživanja prava i društva; 3. Poimanja prava i društva; 4. Metodologija pravne znanosti: syllabus, te 5. Sažetak na engleskom jeziku (*Methodology of Legal Science: Law and Related Disciplines – A Summary*).

U uvodnom dijelu knjige *Naturalizacija pravne znanosti: pregled* autor ističe normativnost prava i naturalizaciju pravne znanosti kao središnje teme metodologije prava i pravne znanosti. Uz navedeno, autor definira i probleme, svrhe, okvir, vrijednosti te predmete istraživanja. Globalno uzimajući cjelokupnu je problematiku ovoga djela moguće motriti iz dvaju rakursa: iz praktičnoga i teorijskoga. Padjen smatra da glavni praktični problem predstavlja činjenica da pravna znanost i srodne (društvene) znanosti zanemaruju “neprimjerene naturalizacije – normativnosti prava i društva” (str. 4). Izvrstan povod za bavljenje teorijskom problematikom autor pronalazi u činjenici što teme vezane uz naturalizaciju prava i normativnost prava nisu na cjelovit način obrađene u dosadašnjoj hrvatskoj literaturi. Dosadašnja literatura, ističe Padjen, rasvjetljavajuća je, referirajući se pritom na radove hrvatskih pravnih teoretičara Nikole Viskovića, Duška Vrbana i, osobito, Zorana Pokrovca, no prekratka i time nedovoljna.

Nakon što je odredio probleme knjige, autor određuje njezinu znanstvenu i didaktičku svrhu. Znanstvena je svrha “rekonstrukcija pravne znanosti kao društvene znanosti koja obavlja zadatke uobičajene pravne znanosti (tj. sistematizacije, izbora, tumačenja i primjene prava)” (str. 5). Ta svrha podrazumijeva uzimanje u obzir “društvenog konteksta prava (predmeta, uvjeta i posljedica prava)” i “izvanpozitivnih pravnih mjerila (tj. pozitivnog morala, prirodnog zakona

i prirodnog prava)”. Tako određenu svrhu autor postiže iznošenjem elemenata pravne znanosti koji je određuju kao društvenu znanost, pokazivanjem funkcionalnosti metoda pravne znanosti u prepoznavanju predmeta ostalih društvenih znanosti te povezivanjem pravnih znanosti s drugim društvenim znanostima, osobito politologijom.

Kad je posrijedi didaktička svrha knjige, autor ističe da je knjiga ponajprije namijenjena studentima diplomskih studija, doktorskih i poslijediplomskih studija, ali će svakako biti vrijedna pomoć i svim onima koji se bave znanstvenim istraživanjima prava.

Teorijsko-metodologijski okvir knjige čini integralna pravna teorija prema kojoj pravo predstavlja “jedinstvo pozitivnopravnih i izvanpozitivnih pravnih mjerila (pravila, vrijednosti, ustanova, grana, sistema itd.) te društvenog djelovanja koje je njihov bliski uvjet ili posljedica” (str. 8). To pokazuje da je knjiga ukorijenjena u hrvatskome pravnoteorijskom nasljeđu, posebice na radovima Nikole Viskovića. Integralnu teoriju prava autor proširuje “pravno-političkom analizom Harolda Lasswella i Myresa McDougala, historijskim institucionalizmom i kritičkom teorijom prava”.

Pravna znanost ili “normativna pravna znanost u širem smislu” sastoji se od triju disciplina koje se preklapaju: pravne dogmatike, pravne historije i pravne teorije. Pravna dogmatika ili “normativna pravna znanost u užem smislu” – “sistemizira, izabire i tumači pozitivno pravo radi olakšanja njegove primjene” (str. 8). Podijeljena je u posebne dogmatske discipline poput građanskog, kaznenog i internacionalnog prava. Pravna historija objašnjava pojedinačne uzročne veze između pravnih pojava odnosno “pravnih i izvanpravnih pojava na temelju svakodnevnog iskustva”. Pravna teorija kao disciplina, ističe Padjen, “rašćlanjuje” temeljne pravne pojmove poput pravnog sustava i pravne metode. Predmet pravne teorije istraživanje je određenog (povijesno) postojećeg pravnog sustava i njegova odnosa prema drugim pravnim sustavima i srodnim predmetima poput osobe i društva.

Padjen uspostavlja razliku između zadaća prirodnih i društvenih znanosti. Prirodne znanosti uzročno objašnjavaju prirodne predmete na “temelju općih zakona i uputom na djelatne uzroke”. Zadaća je društvenih znanosti naturalistička jer “uzročno objašnjavaju ljudska djelovanja i tvorbe na temelju općih zakona i uputom na djelatne uzroke (...) kao da su ta djelovanja i tvorbe prirodni predmeti i događaji” (str. 11). Društvene znanosti imaju zadaću objasniti predmete koji se mogu objasniti samo razumski (“vođeni razlozima”). Za te predmete Padjen upotrebljava skupni naziv normativnosti.

Stvaranje i primjena prava, prema autoru, metode su odnosno “pravne metode u širem smislu” (str. 12). Pravna metoda redovito se javlja u obliku pravnog

postupka bilo da je riječ o zakonodavstvu, upravljanju ili sudovanju. Metodologija prava razlikuje se od metodologija pravne znanosti. Metodologija prava odnosi se na “primjenu pravnih metoda u užem smislu”, tj. na tumačenje, primjenu, sistematizaciju i izbor prava. Metodologija pravne znanosti istražuje objašnjenja, opravdanja, stvaranja i primjene prava i pravne znanosti. Ponajprije je usredotočena na “mjerila izgradnje” i “prepoznavanje tih metoda” (str. 13). Razlika između prava i pravne znanosti nije kvalitativna nego kvantitativna. S tim u vezi nije riječ, ističe Padjen, o različitim vrstama, nego o stupnjevima iste vrste. Neposredna svrha ili funkcija prava odluka je, dok je to, kad je posrijedi pravna znanost, spoznaja.

Između prava i pravne znanosti postoje i razlike u njihovu opravdanju. Pravo u smislu pozitivnog prava redovito se opravdava na “temelju samog sebe”. Za razliku od toga, kod pravne je znanosti, uz opravdanje na pozitivnopravnim temeljima, u većoj mjeri prisutno i opravdanje s pomoću “izvanpozitivnih mjerila”. Kako to ističe Padjen, na temelju “umnih ili razumnih mjerila koja propisuju kakvo pravo treba biti neovisno od određenog povijesnog iskustva” (str. 13). Svi gore raspravljani pojmovi izričito ili prešutno podrazumijevaju neke vrijednosti. Stoga, ističe autor, pravu su potrebni “minimumi” filozofije i politike. Filozofija radi neprestanog preispitivanja vlastitih pretpostavki, a politika zato što je bez političke zajednice (“zajedništava slobodnih i jednakih ljudi”) pravo gotovo nemoguće provoditi (str. 14).

Padjen naglašava da predmet njegova promišljanja nisu pravne metode u užem i širem smislu, niti stvaranje pojmova, objašnjenja te opravdanje pojmova i teorija pravne znanosti. Osnovni je predmet njegova razmatranja naturalizacija pravne znanosti, no valja istaknuti da autor odbacuje tri pravca naturalizma u suvremenoj analitičkoj teoriji prava: supstantivni ontologijski, supstantivni semantički i metodologijski naturalizam. Pojmovi društvenih znanosti, pa tako i pravni, jesu Weberovi idealni tipovi koji nisu “iskustveno obaviješteni” i “provjerivi” i nemaju “istinostnu vrijednost”, odnosno ne mogu biti istiniti ni neistiniti, nego samo “spoznajno plodni” (str. 15). Djelo u cjelini “pokušava osnažiti normativne težnje pravne znanosti iskustvenim istraživanjima unutar prilagođenog okvira političkopravne analize Lasswella i McDougala” (str. 16). Predmet knjige je stoga, ističe autor, četvrta vrsta naturalizma – “zamjenski metodologijski naturalizam”.

Drugi i treći dio knjige sadržavaju najvažnije objavljene Padjenove tekstove iz metodologije pravne znanosti koje je autor dopunio i prilagodio, kao i nove, dosad neobjavljene studije.

Drugi dio rada nosi naslov *Istraživanja prava i društva*. Poglavlje *Pristup metodama pravnih i društvenih istraživanja: teorijski ili instrumentalni i praktički?* ističe

da istraživanje metoda “nužno intervenira u svoj predmet”, stoga je prigodno oblikovati metodologije s “izričitim instrumentalnim i praktičnim ciljevima”. Padjen određuje instrumentalnu metodu kao pobudu “da steknemo znanje o metodama koje je korisno za postizanje nekog cilja izvan tog znanja”. Praktična metodologija pobuda je za stjecanjem znanja “kakve bi te metode trebale biti”, “da postojeće metode popravimo” te da “popravljenim metodama racionalnije djelujemo”. Instrumentalne i praktične metodologije imaju prednost nad teorijskim metodologijama koje su usredotočene na vlastito filozofsko utemeljenje, odnosno upravljane “težnjom za znanjem o tome kakve te metode jesu radi tog znanja samog”, više nego na metode koje istražuju (str. 26, 37).

U poglavlju *Rekonstrukcija pravne znanosti kao tehnološki problem* kao glavni problem metodologije pravnih istraživanja navedeni su teorijski razlozi koji dovode do marginalizacije pravne znanosti, pravnog obrazovanja, pravne profesije te napokon i marginalizacije prava. Prema Padjenu vladajuće uvjerenje o pravnoj znanosti sastoji se od triju pretpostavki: prva je pretpostavka da pravna znanost ima cilj spoznati pravo *de lege lata* i *de lege ferenda*. Cilj spoznaje prava *de lege lata* znanstven je i različit od cilja prava te se može ostvariti objektivnim metodama. Druga je pretpostavka da su predmet pravne znanosti opće pravne norme. Treća je pretpostavka da pravna znanost u *de lege lata* smislu ima zadaću “interpretacije i sistematizacije pozitivnog prava”. To su dva “metodski različita zadatka”, interpretacija pozitivnog prava je “ustanovljavanje značenja ili smisla pravnih normi”, dok je sistematizacija prava “povezivanje pravnih normi u veće cjeline: institute, grane prava itd.” (str. 59 – 60). Padjen smatra da je to danas vladajuće gledište sporno te da je razdvajanje interpretacije i sistematizacije prava kao dvaju metodološki različitih zadataka pravne znanosti – neopravdano (str. 67). Ako se usvoji pristup prema kojem metodologija prava “istražuje načelne, a problematične odnose između elemenata prava te da je sistematizacija (...) centralni takav problem, minimalni zadatak koji metodologija prava treba obaviti jest rekonstrukcija temeljnih pojmova o pravu, tj. temeljnih odnosa unutar sistema prava” (str. 72). U poglavlju *Norme i činjenice protiv sociologizacije pravne znanosti* Padjen ističe da je početkom 20. stoljeća prihvaćeno stajalište da ne postoji “jedna sistemska pravna disciplina” nego tri: normativna pravna znanost (teorija prava njezin je opći dio), filozofija prava i sociologija prava. Padjen ih definira na sljedeće načine:

Filozofija prava istražuje odnos prava (kao sustava normi) i vrijednosti. Normativna pravna znanost istražuje pravo kao sustav normi, dok se sociologija prava bavi utjecajem pravnih normi na društvene činjenice i obratno (str. 87). Padjen ističe da od samih početaka ovu podjelu pravne znanosti prate pokušaji prevladavanja. Od tih pokušaja autor posebno ističe “sociologizaciju normativ-

ne pravne znanosti” za koju tvrdi da nije ostvarila nikakve vrijedne rezultate. Razlog tomu autor pronalazi u pristupu prema kojem se pravna znanost bavi normama, a sociologija realnijim društvenim činjenicama. Prema Padjenu taj je pristup pogrešan jer su “društvene činjenice inherentno normativne”. Autor stoga analizira upotrebu izraza “normativna pravna znanost” te ističe da pravna znanost nije normativna s obzirom na svoj predmet, nego s obzirom na metodu i funkcije. Autor u zaključku iznosi kao “najbolji temelj za rekonstrukciju pravne znanosti” filozofiju svakodnevnog jezika (L. Wittgensteina i P. Wincha). Ona “prevladava jaz između logike i jezika” i time omogućuje da se sve ponašanje interpretira normativno (str. 28, 106 – 116).

U poglavlju *Što pravna znanost može očekivati od sociologije?* Padjen ističe široko prihvaćenu tezu da je sociologija prava potrebna pravnoj znanosti i praksi u istraživanju jednog od središnjih problema pravnih sustava – problema učinkovitosti prava. No pritom upozorava da sociologija ne može pružiti konačni odgovor na to pitanje. Sociologija ne može, ističe Padjen, odgovoriti na pitanje o potpunoj učinkovitosti nekog pravnog sustava i o strukturi “neslužbenog, no vladajućeg sistema u nekom globalnom društvu”. Naime, među jugoslavenskim sociolozima u vrijeme nastanka toga rada bilo je rašireno gledište da se društvo nalazi u stanju anomije, da uz “proklamirani normativni model” postoji i drugi “neproklamiran, ali učinkovit”. Sociologija je pojmovno i metodološki nesprema za to. Da bi došao do odgovora što pravna znanost može očekivati od sociologije u istraživanju pravnog sustava Padjen ističe da najprije treba pronaći odgovor na pitanje što su to uopće sociologija i pravna znanost. U vezi s tim nema jednoznačnih odgovora. Padjen ističe vrijednost integralne pravne znanosti koja će “rekonstruirati” temeljne pravne postavke “polazeći od odgovarajućih socioloških kategorija” (str. 128). No taj je “projekt” koliko god opravdan, daleko od ostvarenja.

Poglavlje *Vladavina prava: prilog pojašnjenju zadataka pravne znanosti* pretpostavlja da je “dobro pravo” danas “strukturirano kao vladavina prava”. Padjen objašnjava taj pojam i njegovu “juridičku jezgru”. Premda vladavina prava potječe iz anglosaksonskog konstitucionalizma, njezina je uloga ključna u moderno vrijeme i u “konstituiranju” kontinentalnoeuropskih pravnih sustava i internacionalnog prava. U suvremeno vrijeme vladavina je prava u opasnosti tajnošću prava (“regulativnih akata i postupaka”). Autor zaključuje poglavlje tvrdnjom da je moralno prosuđivanje pozitivnih prava primarni zadatak pravne znanosti, a najprimjerena mjera za to je vladavina prava.

Poglavlje *Istraživanje de lege ferenda: upotreba Lasswellove i McDougalove političko-pravne analize* bavi se izučavanjem *de lege ferenda* istraživanja. Padjen ističe da

je glavna svrha poglavlja pokazati kako pravni znanstvenici, pravnici praktičari, ali i politolozi s odgovarajućim pravnim obrazovanjem mogu oblikovati svrhe i vrijednosti donošenja pravnih odluka i javnih politika. Istraživači trebaju izvesti zadatke prema okviru pravno-političke analize H. L. Lasswella i M. S. McDougala. Prema Padjenu ovaj oblik istraživanja, kao sinteza američkog pragmatizma i europskog intelektualnog nasljeđa, mnogo je plodniji od alternativnih, što je autor i dokazao primjenjujući ga u svojim prijašnjim istraživanjima. Padjen ističe da ovo poglavlje pretpostavlja da se istraživanje *de lege ferenda* ne zasniva samo na teorijskim spoznajama ("radi stjecanja znanja"), nego prije svega na praktičnim spoznajama ("radi odlučivanja i djelovanja") (str. 166). Stoga je ovo istraživanje *de lege ferenda* teorija prakse i praktično. Poglavlje *Diskrecija, sudovanje i granica prava: pouke Fullerova "Problema kivnog doušnika"* za predmet ima jedan od najutjecajnijih pravnih tekstova nastalih u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata o sukobu pozitivnog s prirodnim pravom. Fuller zagovara prirodno pravo te zamjera svojim kritičarima, analitičkim filozofima, koji su pravni pozitivisti, poput H. L. A. Harta, da nisu dovoljno realistični u poimanju prava. U ovom poglavlju Padjen postavlja važna pitanja: *Koliko diskrecije podnosi pravni poredak? i Mogu li Fullerove pouke iz "Problema kivnog doušnika" biti okvir za tranzicijsko društvu poput hrvatskog?* Padjen protivno danas široko prisutnom gledištu tvrdi da postoji ne samo pravna mogućnost, nego i obveza retroaktivnog sankcioniranja djela počinjenih u totalitarnim režimima. No, ističe, sankcije trebaju biti blage (pretežito disciplinske prirode). Prema Padjenu, Fuller je stvorio integralnu pravnu teoriju od prirodno-pravnih, analitičkopozitivističkih i sociologijskih teorija u kojoj prirodno pravo izvodi iz ljudskog djelovanja. Fullerova teorija pravo promatra kao višedimenzionalni sustav (pozitivno pravo, izvanpozitivna pravna mjerila i društveni odnosi).

Središnje poglavlje trećeg dijela knjige *Poimanja prava i društva* naslovljeno je *Pravo na sjecištu politike, ekonomije i kulture*. Poglavlje se bavi pitanjem kakav je odnos prava "kao skupa mjerila djelovanja i načina rasuđivanja" prema politici, ekonomiji i kulturi. Pristup problemu, prema Padjenu, treba biti praktičan i instrumentalan, a ne teorijski koji bi bio samom sebi svrha. Cilj je "ocjena predmeta istraživanja radi olakšavanja njegove promjene prema temeljnim vrijednostima istraživanja" (str. 217). Vrijednosti su postavljene stipuliranom definicijom prava "koja implicira odnose prava prema politici, ekonomiji, kulturi". Pristup je valjan ako je definicija prava u dovoljnoj mjeri integralna. Padjen u ovom poglavlju pokušava povezati tri filozofske tradicije:

"U klasičnom ontologijskom ključu pravo je poimano kao ustanovljavajuća i ispravljajuća strana cjeline sastavljene od politike, ekonomije, prava i religije – potonje kao središta kulture. U modernom epistemologijskom ključu ideje prava

su u rasponu od poimanja da pravo ustanovljuje moderne društvene sisteme i prema tome da je nezaobilazno sredstvo za identifikaciju modernih društvenih pojava do teorija da je pravo jednako kao i politika, ekonomija i kultura, pojava svediva na svoje prirodne uzroke. U suvremenom jezičnom ključu, pravo, koje ustanovljuje čak religiju, može biti shvaćeno samo iz kulture, uključivši politiku i ekonomiju u koju je utkano.” (str. 217).

Četvrti dio knjige *Metodologija pravne znanosti: syllabus 2014–2015* skraćeni je silab Metodologije pravne znanosti, obvezatnog nastavnog predmeta prvog semestra Poslijediplomskog doktorskog studija iz područja društvenih znanosti, polje prava, Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Predmet je izveden iz Metodologije javnog prava, izbornog nastavnog predmeta prve godine Doktorskog studija iz pravnih znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U ovome poglavlju autor iznosi svrhe i ciljeve predmeta, očekivane ishode učenja, okvirni sadržaj predmeta te studijsku literaturu. Glavna je svrha predmeta pripremiti studenta, ističe Padjen, za sljedeće zadatke: prepoznavanje metodičkih problema koji se pojavljuju u sudskoj, upravnoj i zakonodavnoj praksi, razumijevanje pravničkog rasuđivanja, “metoda spoznavanja i odlučivanja” i spremnost za primjenu metoda istraživanja i tehnike izrade znanstvenog rada, odnosno doktorske disertacije (str. 260).

Peti dio knjige sažetak je autorovih prinosa na engleskom jeziku (str. 299 do 317) koji ima svrhu omogućiti i stranim čitateljima dati uvid u temeljne postavke ove knjige. Tečnost engleskog stručnog pravnog jezika kojim je sažetak napisan odgovara ukupnom dojmu nakon čitanja ove knjige, a riječ je ponajprije o dobro pripremljenom, uređenom i metodološki utemeljenom znanstvenome djelu.

Na kraju ovog prikaza možemo zaključiti da knjiga zaslužuje pažljivo čitanje jer je riječ o važnom prinosu hrvatskom izučavanju problema metodologije prava i pravne znanosti. Dobar vodič kroz ovo sadržajno bogato djelo pružaju *Sažetak prinosa sadržanih u knjizi* (str. 26 – 34), detaljno predmetno kazalo koje obaseže pedeset i dvije stranice (str. 379 – 431) te autorsko kazalo (str. 371 – 378). Uz tekst se nalazi i opsežan popis literature koji upućuje čitatelja na relevantne tekstove o problemima metodologije prava i pravne znanosti te je izvrstan izvor za daljnje istraživanje navedene problematike (str. 321 – 367).

*Doc. dr. sc. Ivana Tucak**

* Dr. sc. Ivana Tucak, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Stjepana Radića 13, Osijek; ivana.tucak@gmail.com;
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9694-2315

